

УДК 330.15/332

Лесняк О. Ю., к.е.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ВРАХУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті охарактеризовані основні регіональні відмінності еколого-економічних чинників, що впливають на функціонування підприємств, розроблено їх класифікацію.

Ключові слова: еколого-економічні чинники промислового виробництва, еколого-економічні ризики, еколого-економічні збитки.

Постановка проблеми. Сучасний еколого-економічний стан регіонів України відзначається такими негативними тенденціями, як поглиблення структурної деформації національної економіки, посилення залежності від зовнішніх джерел фінансових ресурсів, сировинна спрямованість експорту, зниження рівня життя населення, руйнування трудового та людського потенціалу країни. Серед найбільш гострих екологічних проблем варто назвати наслідки аварії на Чорнобильській АЕС, забруднення водних джерел, зниження якості питної води, забруднення атмосфери, висока ймовірність виникнення техногенних аварій. Екологічна криза впливає на соціальну безпеку, що зумовлює такі наслідки, як зменшення тривалості життя населення, збільшення рівня захворюваності, зниження соціальних стандартів життя. Забруднення навколишнього природного середовища збільшує масштаби економічних втрат, уповільнює темпи відтворення національної економіки та впливає на економічну безпеку країни. Проте прогнозування та розрахунок економічних наслідків таких загроз та оцінювання їх регіональних відмінностей все ще являють собою невирішене наукове завдання, вирішення якого є важливим для функціонування як окремих підприємств, так і для господарства регіону та країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання регіональних економіко-екологічних чинників розвитку промислових підприємств представлені у працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених, як: О. Бандурки, О. Барановського, В. Бегми, Є. Бершеди, І. Бистрякова, З. Варналія, О. Веклич, О. Відоменко, Т. Галушкіної, В. Гейця, З. Герасимчук, Л. Горбач, Д. Гродзинського, Б. Губського, Я. Жаліло,

П. Жука, М. Клименка, О. Кобзаря, Ю. Козара, В. Кравціва, Л. Мельника, В. Мунтіяна, І. Недіна, Н. Павліхи, В. Павлова, Г. Пастернака-Таранушенка, О. Половяна, Д. Прейгера, О. Ральчук, В. Савіної, В. Сенчагова, Ю. Стадницького, І. Синякевича, Я. Тімбергена, А. Федорищевої, М. Хвесика, Є. Хлобистова, А. Шапаря, В. Шлемка, В. Ярочкіна, А. Яцика та ін. У працях цих учених розглянуто широкий спектр питань, пов'язаних із формуванням понятійного апарату економіко-екологічних чинників, класифіковано загрози безпеці та розроблено методичні засади оцінювання рівня та формування механізму еколого-економічного регулювання держави та її регіонів.

Постановка завдання. Основною метою статті є критичний огляд основних аспектів сучасного наукового бачення науково-методичних напрямів розгляду проблеми аналізу та прогнозування еколого-економічних чинників розвитку підприємств регіону.

Виклад основного матеріалу. Зупинимось на базових еколого-економічних чинниках діяльності промислових підприємств: загрозах, збитках і стратегіях.

Загрозою можна вважати такі зміни в зовнішньому або внутрішньому середовищі суб'єкта, що призводять до небажаних змін предмета безпеки. Загрози поділяються на внутрішні та зовнішні; ті, що вже здійснилися, та ті, що можуть відбутися; загрози, створювані цілеспрямовано якимось іншим суб'єктом, та такі, що виникають стихійно; актуальні (що породжують негативні наслідки через короткі проміжки часу) і віддалені (негативні прояви яких наступають через досить тривалий термін виникнення загрози); спорадичні та регулярні; силові, соціальні, політичні, економічні, екологічні та інші.

Збитком вважають небажану зміну якостей оцінюваного об'єкта, зниження його цінності для суб'єкта. Виділяють такі типи збитків: фактичні і можливі; відновлювані та непоправні; економічні, фізичні, соціальні, політичні та інші (за спрямуванням збитків) [1, С. 77-85].

Поняття стратегії управління еколого-економічними чинниками діяльності підприємств визначає програму дій суб'єкта, яка спрямовується на зменшення чи попередження екологічних збитків. Стратегії можуть мати такі напрямки: орієнтовані на усунення наявних або запобігання виникненню можливих загроз; націлені на запобігання впливу фактичних або можливих загроз; спрямовані на відновлення (компенсацію) збитку, що наноситься.

Аналіз останніх результатів досліджень провідних наукових шкіл України дозволив визначити головні еколого-економічні чинники, які можуть негативно впливати на функціонування промислового компле-

ксу регіону. Класифікація негативних чинників за своїм походженням та проявами наступна:

1. За місцем виникнення:

- зовнішні (екзогенні) – джерело дії негативних факторів спостерігається поза межами регіону;

- внутрішні (ендогенні) – джерело дії негативних факторів спостерігається в регіоні.

2. За джерелами формування:

- природні фактори впливу на економіко-екологічний стан регіону, що проявляються внаслідок взаємодії навколишнього середовища та людини;

- антропогенні фактори впливу на економіко-екологічний стан, що проявляються внаслідок дії суб'єкта господарювання;

- соціальні фактори впливу на економіко-екологічний стан регіону, що проявляються внаслідок дії суспільних чинників.

3. За рівнем сформованості:

- потенційні – негативні фактори впливу на економіко-екологічний стан регіону, дія яких може проявитись у майбутньому при певних обставинах;

- реальні – дія негативних факторів, не обмежена часовим інтервалом і просторовою дією, проявляється у вигляді деструктивного впливу на економіко-екологічний стан регіону.

4. За ймовірністю виникнення:

- вірогідні – дія негативних факторів впливу на економіко-екологічний стан регіону є ймовірною та прогнозованою;

- неможливі – дія негативних факторів впливу на економіко-екологічний стан регіону є неприйнятною та такою, що не може відбутися;

- випадкові – дія негативних факторів впливу на економіко-екологічний стан регіону є такою, яка може відбутися або не відбудеться.

5. За напрямком дії:

- прямі – наявність безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку між негативними факторами впливу на економіко-екологічний стан регіону та потенційними наслідками їх реалізації. Прямі ризики, загрози та небезпеки можуть розглядатися також і як недвозначні повідомлення про можливість заподіяння шкоди тим чи іншим інтересам об'єкта;

- непрямі – наявність безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку не є очевидною.

6. За масштабами здійснення:

- регіональні – стан активізації як зовнішніх, так і внутрішніх алго-

ритмів, що створюють потенційну або реальну загрозу забезпеченню регіональних інтересів;

- локальні – негативний вплив на економіку певної одиниці: підприємства, організації, фірми громадських об'єднань тощо;

- індивідуальні – стан активізації як зовнішніх, так і внутрішніх алгоритмів, що створюють ризики, загрози, небезпеки забезпеченню особистої безпеки громадян.

7. За характером здійснення:

- стихійні – негативні фактори впливу на економіко-екологічний стан регіону, проявляються внаслідок дії інших факторів, які не залежить від навмисного вчинку суб'єкта господарювання;

- навмисні – негативні фактори впливу на стан економіки регіону, дія яких залежить від наперед прорахованих вчинків суб'єкта господарювання.

8. За сферою дії:

- виробничі;

- фінансові;

- технологічні;

- екологічні;

- соціальні;

- продовольчі;

- правові;

- інформаційні.

9. За характером протікання:

- перманентні – постійно існуючі ризики, загрози та небезпеки економіко-екологічній безпеці регіону;

- дискретні – такі ризики, загрози та небезпеки, що характеризуються переривчастістю;

- спорадичні – поодинокі ризики, загрози та небезпеки, що проявляються раз від разу.

Основні різновиди збитків за відповідними категоріями класифіковано у працях багатьох вітчизняних науковців та нормативно-методичних публікаціях [2; 3; 4]:

- втрати життя та здоров'я населення;

- руйнування та пошкодження основних фондів, знищення майна та продукції;

- невироблення продукції внаслідок припинення виробництва;

- вилучення або порушення сільськогосподарських угідь;

- втрати тваринництва;

- втрати деревини та інших лісових ресурсів;

- втрати рибного господарства;
- знищення або погіршення якості рекреаційних зон;
- збитки, заподіяні природно-заповідному фонду;
- збитки внаслідок перевищення лімітів забруднення.

Види потенційних економіко-екологічних збитків залежать від типу скидів, викидів, аварій або надзвичайних ситуацій, що можуть статися на промисловому підприємстві.

Виділяють два основних стани екосистеми, в якій функціонує кожне окремо взяте промислове підприємство: рівновага і активний період. Під динамічною рівновагою розуміють наявність речовинного, енергетичного та компонентно-територіального балансу, який забезпечує тривале існування досліджуваного природно-господарського комплексу. Іншими словами, стійкість системи – це її здатність зберігати свої властивості протягом всього циклу існування за умов допустимих рівнів впливу на неї [5, С. 38].

Проблеми виникають саме при регулюванні цих рівнів впливу. Як відомо, промислове підприємство прагне до розширення, до максимізації обсягу виробництва та збільшення прибутку. Таке прагнення цілком відповідає економічним законам. Проте, стикаючись з екологією, де основним законом є рівновага та поступовий розвиток, економіка сама по собі не може забезпечити створення належних механізмів регулювання рівня впливу господарської системи суспільства на природу. Водночас суспільство не може відмовитися від тих благ, які надає йому економіка. Тому основним завданням є досягнення в процесі господарського розвитку збалансованого природокористування, тобто створення такої системи відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення. Отже, відтворення природних умов все більш перетворюється з суто екологічного на соціально-економічний процес, що включає відновлення природи як, по-перше, джерела предметів і засобів праці (рекультивація ґрунту, відновлення лісових насаджень і т.д.), по-друге, – як просторового базису (ландшафту територій, порушеного внаслідок будівництва і т.і.); і по-третє, відновлення середовища існування людини (очищення атмосфери, водойм, лісів та ін.).

Кожен регіон має свої особливості техногенно-природної дії: залучення до виробничого циклу природних ресурсів, зокрема невідновлюваних мінерально-сировинних; ресурсовикористання, в процесі якого якісно змінюється сама сутність природних ресурсів, складність структури промислового природокористування і суттєві розбіжності

його пріоритетних видів у різних галузях промисловості при зростанні маси споживаної сировини гіршої якості; тенденції до зростання відходів у процесі видобутку, збагачування і переробки природних ресурсів; різнохарактерність забруднення навколишнього природного середовища різними промисловими підприємствами [6, С. 17].

Висновки. Ринкові механізми не завжди дозволяють забезпечити збалансованість економічного розвитку та охорони довкілля. Прагнення до максимізації прибутку, яке традиційно вважалось не лише правом, але й безпосереднім обов'язком підприємства, повинно було б автоматично приводити до покращення суспільного добробуту. Проте численні негативні наслідки приватного господарювання ставлять під сумнів можливість такої гармонії, активізуючи пошук шляхів виходу з критичної ситуації. Дедалі ширше утверджується думка про те, що функціонування підприємства як основної ланки народного господарства має спиратися на узгодженість економічних, соціальних та екологічних цілей. Розроблена класифікація негативних чинників впливу на економіко-екологічний стан регіону дозволить значно спростити процес відстеження, аналізу екологічних небезпек, загроз і ризиків розвитку економіки регіону та своєчасно розробляти превентивні методи та заходи захисту.

1. Еколого-економічні збитки: кількісна оцінка : навч. посіб. / за ред. І. В. Недіна. – К. : ІВЦ «Видавництво Політехніка», 2001. – 216 с.
2. Тимчасова методика оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. – К. : МНС, 2002. – 81 с.
3. Стадницький Ю. Поняття економічних збитків від забруднення навколишнього середовища: необхідні уточнення / Ю. Стадницький // Економіка України. – 1996. – № 3. – С. 88–89.
4. Методика определения предотвращенного экологического ущерба. – М. : Госкомэкологии РФ, 1999. – 95 с.
5. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є. В. Хлобистов [відп. ред. Дорогунцов С. І.]; РВПС України НАН України – К. : Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. – 336 с.
6. Дорогунцов С. Виробництва підвищеного техногенного ризику – джерело формування екологічних конфліктів в Україні / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. – 1995. – № 9. – С. 14–23.
7. Загальні вимоги до розміщення потенційно небезпечних виробництв з урахуванням ризику надзвичайних ситуацій техногенного походження / С. І. Дорогунцов, В. Ф. Гречанінов. – К. : РВПС України НАН України, 1995. – 120 с.

Рецензент: д.е.н., професор Сазонець І. Л. (НУВГП)

Lesniak O. Y., Candidate of Economics, Associate Professor
(National University of Water Management and Nature Resources Use,
Rivne)

CONSIDERATION OF REGIONAL FEATURES OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC FACTORS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES FUNCTIONING

This report reviews the regional differences of ecological and economic factors of industrial activities in the region, clarifies concept and terminology used in this area, and provides a critical assessment of approaches used to measure ecological damage.

***Keywords:* ecological and economic factors of industrial activities, ecological and economic risk, ecological damages.**

Лесняк А. Ю., к.э.н., доцент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

УЧЕТ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЭКОЛОГО- ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье охарактеризованы основные региональные особенности эколого-экономических факторов, влияющих на функционирование предприятий, разработана их классификация.

***Ключевые слова:* эколого-экономические факторы промышленного производства, эколого-экономические риски, эколого-экономический ущерб.**
